

ALKEISOPISKELIJAN STRATEGIOITA SUOMEN KIELEN TAIVUTUKSEN PROSESSOINNISSA

Eija Aalto
Jyväskylän yliopisto

Beginner's strategies in processing Finnish inflection

Finnish grammar has the reputation of being very difficult, and teaching Finnish as a foreign/second language has thus far been rather grammar-oriented. The inflection of words is mostly practised by doing cloze exercises. The aim of this study was to observe how one particular language learner approaches the Finnish inflection system in grammar tasks, and what kinds of strategies can be identified in a verbal report. The highly educated informant in this study was asked to think aloud while solving grammar tasks, which focused on consonant gradation, local cases and conjugation of verbs. The informant tended to process different inflectional issues in somewhat different ways: the semantic choices of local cases were mostly processed through translation into the mother tongue, whereas consonant gradation and conjugation of verbs was done more often by using the strategy of analogy. Information on learner strategies provides a useful way for teachers to focus on the learner's process in producing grammatical word forms rather than only on the final product.

Suomen kielellä on vanhastaan ollut vaikean kielioppikielen maine, ja kieliopin opetukseen onkin paljon keskitytty. Vaikka myös kommunikatiivisen kielenopetuksen haasteet on tajuttu, kieliopin opetus ja kommunikatiivisuus eivät vielä elä suomen kielen opetuksessa luontevaa rinnakkaiselämää. Oppijan kielenkäyttötarpeita pidetään tietenkin tärkeinä, mutta myös eksplisiittisessä kieliopin opetuksessa nähdään etunsa etenkin monimuotoisen morfologian oppimisen kannalta. Kielenoppimisen alkuvaiheessa omaksuttujen taivutus- ja rakennevirheiden "poisoppimista" pidetään työlläänä, minkä vuoksi säännöt pyritään istuttamaan kielenoppijoiden päähän mahdollisimman varhain.

Kielioppia harjoitellaan paljolti kielioppitehtävien avulla, ja siksi on tarpeen tutkia tapaa, jolla kielenoppija niitä prosessoii. Tässä esitelmässä pyrin kuvaamaan suomen oppijan strategioita, kun hän kielioppitehtävissä tuottaa astevaihtelu-, paikallissija- ja verbien persoonamuotoja. Näiden

taivutusilmiöiden oppimiseen liittyvät ongelmat poikkeavat toisistaan: astevaihtelun hankaluutena on vaihtelun alaisten sanojen tunnistaminen ja muodon tuottaminen, kun taas paikallissijataivutuksessa muodon semanttisesti oikea käyttö on muodostamista kompleksisempää (ks. Aalto 1991:21). Kielenoppija joutuu siis prosessoimaan hyvin erilaisia taivutusilmiöitä samanaikaisesti, kun hän tuottaa sananmuotoja. Tiedossani ei ole sellaista morfologian oppimista tai tuottamista kuvaavaa mallia, jossa näin erilaisia morfologian ilmiöitä voitaisiin tarkastella rinnakkain. Siksi olen kokeillut strategianäkökulmaa: sen avulla on mahdollisuus saada kielenoppijan kannalta erilaiset mutta kuitenkin samanaikaisesti prosessoitavat taivutusilmiöt yhtä aikaa tarkasteltaviksi.

Kielenoppijan strategioita on luokiteltu lukuisin eri tavoin - yleensä kuitenkin oppimisen, ymmärtämisen tai kommunikoinnin näkökulmasta (esim. Rubin 1987, Tarone 1981). Strategia-käsitteelle on niin ikään esitetty erilaisia määritelmiä. Eri näkemyksiä on esitetty mm. siitä, käytetäänkö strategioita tietoisesti vai tiedostamattomasti, ovatko ne opittuja vai ihmiselle luontaisia, voivatko ne automaattistua jne.

Tässä tutkimuksessa kielenoppija prosessoii taivutusmuotoja lähinnä erilaisten aukkioppiopettävien yhteydessä. Oppiminen ja tuottaminen ovat eri asioita, joten taivutustehtävissä nähtävää strategiankäyttöä ei voida luokitella oppimisstrategioiksi. Tavoitteena on siis muodon tuottaminen eikä viestin, niin kuin kommunikaatiossa, joten prosessia eivät kuvaa myöskään kommunikaatiostrategiat.

Kun tarkastellaan ääneenajatteltuja kielioppitehtäviä, huomio kiintyy niihin strategioihin, joilla kielenoppija palauttaa mieleensä kielen sääntöjä ja ilmaisuja sekä arvioi ja korjaa tuotostaan. Jonkin ilmaisun tuottamisessa säännön käyttö on strategia, joskus taas kielenoppija joutuu käyttämään strategiaa palauttaakseen mieleensä säännön. Näkökulmani on (Feldmannin ja Stemmerin 1987 tutkimuksen tapaan) ongelmanratkaisutapahtuma, jossa tuottaminen voi tapahtua automaattisesti tai jossa käytetään mieleenpalautusstrategioita. Strategian käyttö voi johtaa joko tuotokseen, uuden strategian aktivoimiseen tai prosessoinnista luopumiseen. Tuotosta

arvioidaan evaluointistrategioilla, joita en tässä erottele mieleenpalauttamisesta, koska usein on mahdoton tietää, palauttaako kielenoppija mieleensä muotoa vai onko hän jo tuottanut sen mielessään ja ääneen-ajatellen evaluoi sitä.

Kielioppitehtävän ratkaisun näkökulmasta tarkoitan strategialla Faerchin ja Kasperin tapaan (1980:60) kielenoppijan potentiaalisesti tietoisia suunnitelmia, joilla hän pyrkii ratkaisemaan tietyn tavoitteen saavuttamiseen liittyvän ongelman. Käytän sanaa **taivutusstrategia** viittaamassa tapaan, jolla kielenoppija hakee tehtävässä vaadittua muotoa ja kielentää oikean muodon hakemisensa. Strategia on dynaaminen käsite: strategiat vaikuttavat toisiinsa.

Aineisto on koottu hyvin korkeasti koulutetulta amerikkalaiselta suomen kielen alkeisopiskelijalta. Hänen tehtävänään oli ratkaista kielioppitehtäviä (4 koetta), joissa harjoiteltiin lähinnä astevaihtelua, paikallissijoja ja verbien persoonataivutusta. Kielenoppijaa kehoitettiin tehtäviä tehdessään ajattelemaan ääneen niin paljon kuin mahdollista, ja prosessointi nauhoitettiin. Harjoitukset olivat pääosin aukkokielioppitehtäviä, mutta mukana oli myös kirjoitus- ja yksittäisten sanojen taivutusharjoituksia.

Strategioiden erottelemisessa on monenlaisia ongelmia: dynaamisina ilmiöinä ne usein liittyvät kiinteästi toisiinsa ja kielenoppija soveltaa useita strategioita peräkkäin. On myös hankala tunnistaa, mitkä seikat todella vaikuttavat muodon mieleenpalauttamiseen; kielenoppijan retrospektiivinen haastattelu tosin auttaa siinä. Myös ääneenajattelutilanne voi ohjata kielenoppijaa epätavanomaiseen prosessointiin, mutta sillä lienee kuitenkin enemmän määrällinen kuin laadullinen vaikutus. Seuraavassa muutamia esimerkkejä eräistä strategioiden analysoinnin ongelmista:

- (1) (se [kissa] ymmärtää vain _____ [norja])¹
 -- it [kissa] understands Norwegian + nor-ja + (...) ruotsia tanskaa norjalai-
 nen --

¹ Aukkotehtävän lauseyhteys on sulussa ja täydennettävä sana hakasulkeissa.

- (2) (Menetkö _____ [suihku]?)
 -- menetko hmm + do you go into shower + do you go to shower + into something do you go into shower + sui-h-kuun --
- (3) (Illalla he _____ [jutella] myöhään yöhön asti.)
 -- in the evening they talk myöhään asti myöhään also + (...) ju- ju-te- jute-levat --
- (4) (Perjantaina he _____ [lentää] Ouluun)
 -- on Friday they fly lentää lentävät + to Oulu --

Esimerkissä 1 informantti käyttää analogiaa mutta päättyy kuitenkin analogian vastaiseen tuotokseen (ehkä jättää prosessoinnin kesken); prosessoinnista ei käy ilmi, miten hän päättyy *norjalainen*-muotoon. Esimerkin 2 tapaan on hyvin tavallista, että lopullista valintastrategiaa ei voi päätellä: kielenoppija selvästi vertaa kahta muotoa keskenään, mutta miten hän päättyy niistä toiseen?² Informantti itse saattoi sanoa, että kyseessä on "intuitio" tai ettei hän tiedä. Avoin kysymys on, milloin "intuitio" on kehittyneyttä kielitajua ja milloin se on vain umpimähkäinen arvaus. 3. esimerkissä informantti prosessoii muotoa, mutta hänen ajatusstrategiansa ei käy ilmi. 4. esimerkissä ei selviä, onko verbin kääntäminen mieleenpalauttamisstrategia vai tuotetaanko muoto *lentävät* automaattisesti.

Seuraavasta luettelosta ilmenee, millaisia strategioita tästä aineistosta ja tällä menetelmällä voidaan hahmotella. Luetteloa ei ole tarkoitettu varsinaiseksi strategialuokituksiksi, sillä sellaisen luominen ei tämän aineiston puitteissa ole mahdollista.

Kielenoppijan taivutusstrategioita kielioppitehtävien suorittamisessa (vrt. esim. Rubin 1987; Feldmann & Stemmer 1987):

- * kääntäminen äidinkielelle
- * kahden muodon vertaaminen keskenään
- * deduktiivinen päättely
- * toistaminen
- * induktiivinen päättely
- * ympäröivän kontekstin rakenteen analysointi
- * ulkopuolisen avun hakeminen
- * assosiaatiot
- * substituutio

² Esimerkissä on kiintoisaa myös se, että informantti on kääntänyt ilmauksen *mennä suihkuun* epäidiomaattiselle, suomen kielen mukaiselle, englannille. (Kiitän Pekka Hirvosta virikkeestä tähän huomioon.)

Jatkossa kuvaan mainittuja strategioita esimerkein.

Taivutusstrategioilla pyritään palauttamaan mieleen joko tarvittavan ilmauksen merkitystä tai muotoa. Paikallissijojen prosessoinnissa on kyse lähinnä merkityksen hakemisesta, esim. rektion tai suunnan päättelimestä. Niiden muodostamisessa ongelmia tuottavat lähinnä illatiivi sekä erilaiset vartalotyypit. Verbien persoonataivutuksen ja astevaihtelun tuottamisessa kyse on yleensä muodon tuottamisesta. Myös strategioiden käyttely näyttäisi vaihtelevan osin taivutusilmiöittäin. Kääntäminen äidinkielelle on tavallinen strategia paikallissijojen semantiikan selvittelystä: äidinkielestä voi saada vihjeen oikeasta muodosta. Informantti tekee kaiken semanttisen prosessoinnin äidinkielellään. Verbien persoonataivutuksen ja astevaihtelun tuottamisessa käännöksestä ei ole hänelle hyötyä.

(5) (A. ja A. ajavat autolla _____ [Oulu] _____ [Rovaniemi])

-- in automobile + oh from Oulu Oulusta Oulusta + to to + Rovaniemiin --

(6) (Petra ei ole ennen käynyt Lisan ja Victorin _____ [uusi suuri asunto])

-- Petra ei ole ennen visit Lisa (...) + has not visited into in their big new apartment + has visited into in their apartment has visited to their apartment + has visited in their apartment I think it is --

Esimerkissä 5 semanttisesti oikeaa sijaa pohditaan ilmeisesti englannin prepositioiden avulla. Käännöstä hyödynnetään myös esimerkissä 6, jossa informantti näyttäisi vertaavan kahta prepositiota. Hän tuntuu olevan varma, että jompikumpi prepositio on oikea ja tässä hän valikoi niiden välillä. Lopullinen valintastrategia ei käy ilmi: se voi olla arvaus tai intuitiivinen tieto asiasta. Tämä on vertaamiselle ominaista. Paikallissijoja informantti vertaa englanniksi, verbimuotoja taas suomeksi.

Formaali kielenopetus ja aikaisempi kielitaito ohjaavat deduktiiviseen päättelyyn. Kielenoppija jakaa sanoja morfeemeihinsa tunnistaakseen sanamuodon ja tuottaa sanoja tavu tai morfeemi kerrallaan. Hän myös soveltaa analogiaa ja oppimiaan kielioppisääntöjä. Deduktiivinen päättely on tavallista erityisesti verbien persoonataivutuksen ja astevaihtelun prosessoinnissa.

- (7) -- seisoa to stand +++ soa o-a puhua o-a ++ seison + I can't remember
(verbtypes) oh a no that's just two vowels --

Esimerkissä 7 informantti pyrkii luokittelemaan *seisoa*-verbiä sananlopun mukaan ja etsii sille analogiamallia *puhua*-verbistä. Analogiamallin hyödyntämisestä on kyse myös esimerkissä 8:

- (8) -- haravoida voida I know voin voida to be able it's got to be the same + haravoin --

Astevaihtelun prosessoinnissa analogian soveltaminen on keskeisin strategia. Luultavasti tämä pätee vain kielioppitehtäviin, sillä vapaassa puheessa ei yleensä ehdi analogiamalleja etsiä. Seuraavassa esimerkissä (9) informantti hakee taivutustehtävässä annetulle *ajassa*-muodolle perusmuotoa, yksikön nominatiivia:

- (9) -- ajassa ++ aha a + (l a) g k poika pojan k + a-kan --

Informantti löytää sopivan analogiamallin sanasta *poika* ja pääsee sen avulla oikeansuuntaiseen pohdintaan³.

Astevaihtelun alaisissa sanoissa näkyy kiintoisasti se, että kielenoppijan prosessoinnin lähtökohtana ei aina ole perusmuoto (siis verbistä I infinitiivi ja nomineista yks. nominatiivi). Hän on saattanut tallettaa "sanavarastoonsa" heikkoasteisen genetiivin tai esimerkiksi yksikön 1. persoonan vartalon, jotka tulevat opetuksessa yleensä varhain. Niinpä heikkoasteinen vartalo on saattanut yliyleistyä myös sijoihin, joihin se ei kuulu.

- (10) Muutamme pian uudeen asuntoon.

- (11) Mistä Bill pitää juo?

³ Lopulliseen tuotokseen jää kummittelemaan genetiivin -n-pääte, mikä kertonee siitä, että formaalisti suomen kieltä oppineet taivuttavat sanoja genetiivin kautta, siis saavat genetiivimuodosta vartalon, johon voi lisätä oikean päätteen. Joskus vartalonmuutokset vaativat kaiken prosessointikapasiteetin ja oikean sijapäätteen pohdiminen jää taka-alalle.

Sellaisia strategioita, joita esiintyy kaikenlaisten taivutusilmiöiden tuottamisessa, ovat mm. toisto, induktiivinen päättely, ympäröivän kontekstin analysointi, ulkopuolisen avun pyytäminen, erilaiset assosiaatiot (esim. visuaaliset) ja substituutio.

Toistoa on ilmennyt jo edellisissäkin esimerkeissä runsaasti (ks. esim. 2, 3, 6, 7). Informantti toistaa tavallisimmin joko tehtävässä annettua perusmuotoa, sananloppua, vaikeaa kohtaa ymmärtää tai muodon käännöstä. Paikallissijamuotojen tuottamisessa on kiintoisaa myös saman asian toistaminen monin eri tavoin: esim. käännöksenä, prepositiona, sijamuodon nimenä, itse taivutusmuotona ja lisäksi vielä tehden eron ulkoisuuden ja sisäisyyden välille:

- (12) (Haen kirjan _____ [pöytä].)
 -- I fetch the pen from the table + off off the table + hmm ablative pöy-däl-tä
 outer case - -

Induktiivisessa päättelyssä kuulostellaan ja kokeillaan erilaisia päätteitä. Sitä käytetään usein muiden strategioiden jälkeen. Kielenoppija ilmeisesti hakee sisäistä palautetta lähtömuodolleen. Induktiivinen päättely voi olla puhdasta arvausta tai osoitus esim. kehittyneestä kielitajusta. Seuraavassa kielenoppija kuulostelee paikannimen Kuopio sopivaa sijaa:

- (13) (Antti asuu _____ [Kuopio])
 -- Antti -- lives in the city Ku-o-pi-on no that can't be so Kuopoon + Kuopiin
 Kuopiin that doesn't look right either - -

Ympäröivän kontekstin rakenteellinen analysointi voi olla syntaktista (esim. lauseasemaan perustuvaa) tai se voi perustua erilaisiin muodonosoittimiin:

- (14) (Illalla soitan _____ [ystävä])
 -- soitan ystävän + ystävä + must be accusative - -
- (15) (mutta missä _____ [olla] hiihtovaatteet)
 -- mutta missä olla + but where ++ but where + ole ski wear ++ but where + are
 ski wear ++ mutta missä ole + I don't know whether it's singular or plural - -

Esimerkissä 14 informantti todennäköisesti analysoi *ystävä*-sanana objektiksi ja siten pitää akkusatiivia (objektin tavallisinta sijaa) oikeana. Esimerkissä 15 *hiihtovaatteet* on monikkoon viittaava muodonosoitin, mutta englannin *ski wear* vaatii yksikköä, mikä saa informantin epäröimään.

Ulkopuolista apua kielenoppija hakee opettajalta ja joskus esim. edellisestä tehtävästä. Erilaisia assosiaatioita kielenoppijalla on varmasti aina enemmän kuin tutkimuksin voidaan todentaa. Ne ovat usein visuaalisia ja hankalasti kielennettäviä. Informanttini muisteli paikallissijoja prosessoidessaan oppikirjan kuvasarjaa, jossa hiiri oli lasissa, tuli ulos lasista ja meni lasiin.

Tuloksettomien strategioiden jälkeen informanttini käytti joskus **substituutiota**: hän esimerkiksi vaihtoi kokonaan intentiotaan, kun ei ollut varma sanan taivutuksesta.

(16) -- ?missä Jyväskylän posti on? posti on ++ let's see where -- I just can't (know)
which case to put it in + on the street + it's on Kir-ko-pu-is-tas-sa --

Katu-sanana taivutus tuottaa informantille hankaluuksia esimerkiksi 16. Hän päättää kiertää hankalan muodon vaihtamalla kokonaan sanaa.

Hyvin monet seikat näyttäisivät siis auttavan kielenoppijaa ratkaisemaan tehtävässä vaaditun taivutuksen. Oppija näyttäisi myös prosessoivan eri taivutusilmiöitä osin eri tavoin: paikallissijoja käännöksen avulla ja verbien persoonataivutusta ja astevaihtelua lähinnä analogisesti. Tieto kielenoppijan strategioista voi hyödyttää opetusta, koska se ohjaa opettajan huomiota enemmän opiskelijan päättelyketjun seuraamiseen ja pois pelkän tuotoksen korrektiuden tarkkailusta. Kun opettaja ymmärtää oppijan prosessointitapaa ja näkökulmaa opittavaan ainekseen, hän voi myös paremmin auttaa tätä oppimisessa.

Lähteet

- Aalto, E. 1991. Astevaihtelun ja paikallissijojen oppiminen - tapaustutkimus aikuisen amerikkalaisen kielenoppijan suomen kielen taivutuksen alkeiden oppimisesta ja taivutusstrategioista. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Faerch, C. & G. Kasper 1980. Processes and strategies in foreign language learning and communication. *Interlanguage Studies Bulletin* 5, 47 - 118.
- Faerch, C. & G. Kasper (toim.) 1987. *Introspection in Second Language Research*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Feldmann, U. & B. Stemmer 1987. Thin___ aloud a___ retrospective da___ in C-te___taking: diffe___ languages - diff___ learners - sa___ approaches? Teoksessa Faerch, C. & G. Kasper (toim.), 251 - 267.
- Rubin, J. 1987. Learner Strategies: Theoretical Assumptions, Research History and Typology. Teoksessa Wenden, A. & J. Rubin (toim.), 15 - 30.
- Tarone, E. E. 1981. Some thoughts of the notion of 'communication strategy'. *TESOL Quarterly* 15, 285 - 295.
- Wenden, A. & J. Rubin (toim.) 1987. *Learner Strategies in Language Learning*. Cambridge: Prentice-Hall.